

ZAKAJ JE TA KNJIGA VSE BOLJ DRAGOCENA

BRANKO GRADIŠNIK

Eden mojih zgodnejših ljubljanskih spominov sega v čas, ko sem za silo že hodil, kahlico so pa tudi že pospravili. Že sem znal prikoracati do tivolske železniške proge s klenkavimi rumeno-rdečimi zapornicami in z zmajskimi vlaki, ki so v mraku sopihali roje isker, in z živo mejo iz rdečih gibkih šib, ki jim je oče v pravil »božja mast«, ni pa nikoli nobene urezal. Povečini smo hodili samo do prehoda in tam počakali na prvi vlak. In tu sem se nekega sončnega dne, oblečen v žabice in hlačke z naramnicami, pokakal. Ko smo se vračali mimo Jakopičevega paviljona, je Tatek videl, da racam, in si me je ne glede na okoliščine zavihtel na štiporamo. Z neznanskim veseljem sem potem jezdil na njem kot indijski podkralj na slonu. S te silne višine sem tedaj prvič opazil kamnitni obraz pod čelado na vrhu domačega portala, ki ga lahko še danes vidite na Cankarjevi 14. Tam mi je Mama kar v predsobi nastavila kahlico. Hlačke so bile čudežno čiste, blato pa se je bilo zgnetlo v figo, da se je tudi ona ni mogla načuditi njeni čvrsti, čisti popolnosti.

Vem, da ta trenutek ni bil odločujoč – gotovo so bili pred njim mnogi drugi – vendar ga kot dragulj hranim v trezorju spomina kot posreden dokaz, da je mati v tistih prvih mesecih, ko v zameno za mleko nisem imel ponuditi še nič drugega, sprejemala dar mojih iztrebkov z veselo hvalo.

Ključne lastnosti človekove osebnosti se porajajo iz drobnih kali. Vse moje poznejše delanje potičk – moja ustvarjalnost,

moje enfanteriblovstvo, moj občutek živosti, vse to, zaradi česar nekateri mislijo, da imam 16 in ne 61 let – je zraslo, si domišljam, iz teh plodnih daritev.¹

Že Winnicott je izjavil: »Otročička sploh ni – je samo par, ki ga povezuje dojka!« Hotel je pač reči, da otročiček spričo svoje krhkosti nujno potrebuje materino skrb ... Pa tudi ogledalo, če naj se uzre kot (o)sebnost: »Njegov prototip je materin obraz. Trudim se, da bi opozoril na neznanski prispevek, ki ga na tem začetku daje posamezniku in družbi do običajne mere dobra mati ob moževi opori kratko malo s tem, da je predana svojemu otročičku. Mar ni res, da ta prispevek predane matere ostaja neopažen prav zato, ker je neznanski? Če ji ga priznamo, bi sledilo, da je vsak duševno zdrav človek, vsakdo, ki se v svetu počuti kot oseba in ki mu svet tudi kaj pomeni, vsak človek, ki občuti srečo, neskončen dolžnik ene same ženske.«

Na internetu vidim, da je spet v modi čimbolj zgodnje »privajanje na čistočo«. Po Sloveniji ta doktrina pustoši v cikličnih valovih – včasih lahko že iz letnice rojstva dopisovalk, ki se obračajo name, sklepam, kakšna vrsta življenjskih stisk jih je prignala – če so imele to smolo, da so se rodile pod prevlado higienskega puritanizma oz. utilitarizma, potem je danes njihov problem, da se jim življenje zdi mrtvo. Cena za redoljubnost, snažnost in organiziranost se namreč plačuje z valutama radosti in spontanosti.

Proti soljenju materinske pameti s strani države, zdravstvene in negovalne stroke, časopisnih rubrik, sosed in tašč se je boril že D. W. Winnicott (1897–1971), britanski pediater-psihoanalitik, eden ustanoviteljev neodvisne

1 V resnici jih imam 59, ampak iz tega bi sledilo po analogiji, da se počutim, kot da jih imam 95 – tako da imam raje pesniško svobodo. (Op. B. G.)

objektnorelacijske šole in napovedovalec psihologije sebstva, ki si je v 1950. letih za skupni blagor odtrgal od znanstvenega in strokovnega dela toliko časa, da je na BBC-ju nastopil s serijo predavanj, pozneje zbranih v knjigo *The Child, the Family and the Outside World*. Želel je napisati priročnik, po katerem naj bi do običajne mere dobrim materam ne bilo več treba več brati priročnikov, saj so same povsem sposobne nagonsko nuditi otročičku takšno »pestovalno okolje«, v katerem se lahko uspešno emocionalno in socialno razvija.

Iz pisem, ki sem jih kot psihološki svetovalec prejel od svojih dopisovalk po nastopu v *Polnočnem klubu* (26. 2. 2010 na TVS1), se jasno vidi, da je emocionalna čvrstost slovenske matere danes še bolj majava, kot je bila pol stoletja predtem emocionalna čvrstost angleške matere. To negotovost je imenitno izrazila že moja sobesednica v Polnočnem klubu, sicer »sociologinja družine«, ki je rekla nekako takole: »Po mojem je glorifikacija ženske materinske intuicije pretirana ... Osebo lahko rečem, da se mi zdi materinstvo socialni konstrukt ... Mati se, šele potem ko rodi, začne učiti te vloge ...« In ko sem jo prosto po Winnicottu spomnil, da svojega otroka pač ni vlekla za nogico po tleh, ampak je intuitivno vedela npr., kako mu mora podlagati glavico, da ne omahne, je odvrnila: »Ne, tega nisem vedela.«

No, res je, da je mati do samega poroda podvržena veliki tesnobi. Ne ve, ali bo kos materinski nalogi (psihoanalitično sodi zraven tudi atavistični krivdni občutek, češ da otročka »ugrablja« materi). Ampak tako rekoč nemudoma po uspešnem porodu, takoj ko vzpostavi z njim telesni stik, se v njej aktivira poprej latentna zmožnost instinktivne komunikacije z otročičkom kot osebo. In drugič, gotovo je, da je patriarhalna družba ženske, ki jih je muhavost narave prikrajšala za nagonski posluš – ali pa so imele to

smolo, da je otrok podlegel infekciji, krivdo pa je družba pripisala njihovemu »slabemu mleku« – iztrebljala: »Njega dni« so možje »slabe matere« (kot tudi »jalovke«, »jezikavke«, »počasnele« ipd.) lahko kratko malo zatolkli. Vseeno pa bi bilo nesmiselno ne ozreti se k drugim primatom, kjer takšne selekcije ni, pa pri njih matere opravljajo svoje biološko poslanstvo s poslušom, ki je toliko bolj zanesljiv, ker ga ne begajo svetovalne rubrike bulvarskih in ženskih revij.

Kaj je torej materino nagonsko poslanstvo, ki vanj današnja sociologija ne veruje? – Takšna nega otročička, ki omogoča, da pojde ta skozi normalne faze emocionalnega razvoja, ki položijo temelje zdravi osebnosti, ključni za »sociološko« zdravje družbe.

Teh faz resda ni bilo lahko opisati niti Winnicottu ob vsem njegovem tankočutnem posluhu za predverbalni jezik otročičkov: »Odrasel človek, verjetno pa tudi otrok, kratko malo ne more natanko vedeti, kako je biti otročiček. Občutkov iz časa detinstva ni lahko obuditi, pa čeprav so nedvomno shranjeni v nas vseh. (...) Pri neposrednem opazovanju otročička tisto, kar vidimo in slišimo, težko prevajamo v jezik čustev; ali pa si razlagamo prejkone narobe, ker v situacijo vnašamo vse mogoče ideje, ki sodijo v poznejši razvoj. Matere, ki skrbijo za svoje otročičke, se še najbolj približajo pravi oceni njihovih občutkov, in sicer jim to omogoča posebna zmožnost – ki jo bodo po nekaj mesecih izgubile – da se lahko istovetijo z otročičkom, za katerega skrbijo. A mati le redkokdaj pride do tega, da bi drugim posredovala to svojo vednost, pozneje pa ključne dele zgodbe že pozabi.«

Vseeno se da povzeti, da obsega otročičkov razvoj znotraj klasične družine tri glavne faze, ki se deloma prekrivajo: fazo pestovanja (enosti z materjo oziroma subjektivne realnosti),

fazo soživljenja z materjo oziroma objektivne realnosti, in fazo skupnega življenja otroka, matere in očeta. Vse te faze pa mati, ki je zadosti dobra (ali »še kar dobra«), spremlja tako, da sprva brez rezerve teši potrebe povsem odvisnega otročička, pozneje pa ga postopno izpostavlja rastoči frustraciji do tiste mere, ki ji je otročiček razvojno kos.

Sprva otročiček doživlja sebe, mater in okolico kot enost. Ko instinktivno sega zunaj svoje telesne meje, mati v nagonski predanosti razbira njegove vzgibe in jih teši – tako mu, brž ko si njegova usta »zaželi« mleka, ponudi dojko. Postopno se otročičku oblikuje prva predstava: fantazma, v kateri si sam pričaruje, karkoli si zaželi. Winnicott je okolje, ki poskrbi, da se to dogaja, poimenoval »voljno pestovalno okolje«.

Še tako skrbna mati pa ne more otročička potešiti vselej prav v trenutku, ko vznikne nuja. Poleg tega materina začetna popolna predanost polagoma in upravičeno ponehuje, saj čuti, da je otročiček zdaj razvojno že lahko kos kratkotrajni frustraciji. V teh trenutkih – npr. ko postane lačen ali ko ga (z)mrazi – se dojenček zave obstoja, ki je zunaj njegove »subjektne vsemogočnosti«. Iz te počti raste njegova predstava o materi kot zunanji, objektni realnosti.

Vsakokrat, ko pije mleko, se dojenček vda agresivni hlepoti, ki porablja, »žre«, »uničuje« to zunanjo entiteto. A prav dejstvo, da dojka voljno preživi tisoč takih uničenj, mu omogoči, da si oblikuje notranjo »vero« v stanovitno dobrost tega, kar je zunaj ... življenja ... sveta. (Ciniku se bo morda zdelo, da je to temeljno zaupanje v današnjem svetu prej v napoto kot v korist, ampak predstavljajte si družbo, v kateri bi vsi udeleženci premogli to temeljno zaupanje ...)

Vse to se dogaja v prvih tednih in mesecih življenja. Vmes je tudi čas za »tranzicijski objekt«, torej za kakšno odejico ali mehko igračko, ki jo otročiček začne sam pestovati, ravnati z

njo tako, kot ravna mamica z njim. Tranzicijski predmet lajša in ponazarja otročičkov prehod iz subjektne v objektno realnost. A ta je še zelo krhka. »Kadar matere oziroma druge osebe, od katere je otročiček odvisen, ni zraven, ne pride do nemudne spremembe, saj otročiček v sebi hrani ponotranjeno različico matere, ki ostaja nekaj časa živa. Če traja materina odsotnost toliko časa, da je ta meja presežena, bo notranja različica zamrla; hkrati bodo vsi ti tranzicijski pojavi izgubili svoj smisel in otročiček jih ne bo mogel več uporabljati. Potem vidimo otročička, ki ga je treba dojeti ali hraniti in ki se bo, če ga pustimo samega, ponavadi obrnil k vzburljajočim dejavnostim, ki prinašajo čutno nagrado. Izgubljeno pa je vse tisto vmesno območje ljubečega stika. Z materino vrnitvijo se, če interval ni bil predolg, najprej znova sestavi njena ponotranjena verzija, in to terja nekaj časa. Da je vzpostavitev zaupanja v mater uspešna, se nam potrdi, ko se otročiček vrne k vmesnim dejavnostim.«

Na razvojni poti torej stojijo potencialne ovire v obliki materinega ne do običajne mere dobrega (»še kar dobrega«) ravnanja: čustvenega zanemarjanja ali izsiljevanja ali kratko malo objektivne odsotnosti (recimo zaradi materine bolezni). Otrok se na okoljske motnje zanemarjanja skuša zaščititi z umikom vase (čustva anestezira, obrne se k intelektu, sestopi na t. i. shizoidni prag), na motnje izsiljevanja in pogojevanja pa s prilagajanjem (postane ustrezljivec). V obeh primerih se mu iz tega izoblikuje »lažno sestvo«, znotraj katerega bo svet doživljal bodisi kot premalo smiselni bodisi kot jalov in nezaresen.

Otročiček mater uničuje, ko jo »pije«, in tudi kadar je pri-krajšan, čuti do nje neizrekljiv instinktivni bes. Vendar jo obenem ljubi. V tej dvojnosti se ponuja priložnost za novo fazo čustvenega zorenja, kajti to, da po wildeovsko »ubija to, kar

ljubi«, ga navdaja s skrbjo, krivdnim občutjem, kesom – na tem se utemeljuje njegova naravna nrvnost (če mu je starši že prej ne zadušijo, ko na njeno mesto »vsadijo« svojo moralo po načelu »upogibanja drevesa, dokler je še mlado«). Sočutje je dokaz, da sta se v otročičkovi predstavi absolutno dobra (skrbeča) in absolutno slaba (odsojna) mati spojila v enoten objekt. Shizma je zaceljena, dani so vsi nastavki za zdravo čustvovanje, ki zmore v Drugem videti človeka s potencialom za dobro in za slabo, ne pa zgolj bodisi boga bodisi hudiča.

Sčasoma se približa še oče, ki opravlja kopico dopolnilnih nalog: vpeljuje otroka v širši svet (kot bi ga vodil na lov); postavlja otroku meje in s tem razbremenuje mater pred težko nalogo utelešanja hkratne blagosti in strogosti; omogoča sinu, da razreši svoj ojdipski konflikt, in uči hčer, kako blaženo je prepuščanje moškemu varstvu; korigira mater, če ta otroka preveč duši ali veže; predvsem pa s samim svojim obstojem in z izkazovano ljubeznijo do žene navdaja dom z ozračjem potrebne stabilnosti.

Kar sledi, je le še smetana na torti.

Seveda pa to velja le za klasično obliko družine, ki je od časa izida Winnicottove knjige v zatonu. In ne le da je v zatonu družina, ampak se podobno godi z vsem svetom. Prisluhnimo Winnicottu: »Celo na ulici se vam zgodi, da ob prihodu iz trgovine odkrijete, da je otročiček iz vozička vrigel na pločnik svojega medvedka, par rokavic, blazinico, tri krompirje in kos mila. Verjetno boste tam zagledali koga, ki vse to pobira, kajti očitno je, da otročiček to tudi pričakuje.« Pred 60 leti je bilo torej samoumevno, da je »do običajne mere dobra« mati pustila otročička v vozičku pred vhodom v trgovino in šla noter po nakupih, ne da bi ji hodili na misel oedofilski predatorji ali muke Jamesa Bulgerja. »Bobiji« – policijski stražniki – so bili oboroženi zgolj s pendrekom

in piščalko. Glede otrok je veljalo reklo, da »naj jih imamo na očeh, ne pa polna ušesa«. Skratka, kazalo je, da je mogoče svet, vsakdanji svet sosek in parkov in ulice, obvladovati tako rekoč iz koticke očesa. Današnje bralke (in bralci, kolikor jih je) ne potrebujejo mojega kazanja s prstom na to, kaj vse se je spremenilo.

Zakaj sem se torej lotil prevoda »zastarele« knjige, katere osnovno izhodišče sem predstavil v zgornjih vrsticah? Zakaj se nadejam, da jo bo kdo bral, ko pa nima niti ilustracij?

Kot mladi vidimo ljudje v prihodnosti možnost, da se izkažemo z lastnim delom, da pustimo sled, najbolj verjetno v obliki sadov uspešne kariere; pod stara leta je kariera mimo, bolj ali manj prezrta, vsekakor brez zaresnega učinka (kajti svet je narejen tako, da ga je veliko lažje destruirati kot konstruirati), zato pa se na lepem zavemo, da so naša prava zapuščina otroci in vnuki, ki nas navdajajo s tolikšnim veseljem, če so količkaj kos reševanju svojih življenjskih problemov. In na lepem nam postane najpomembnejša njihova prihodnost, ki seveda presega časovno mejo našega obstoja. Zato nas začne usoda sveta zanimati toliko bolj, kolikor bližje groba smo.

Svet izboljšati je v materialnem smislu pač nemogoče – pa ne zato, ker bi bil najboljši vseh možnih, ampak ker je žalibog boljši od vseh možnih prihodnjih. Torej mi preostaja le še psihična brkljarija pričujoče sorte. Prispevek, na katerega bi bil osebno ponosen, bi bil recimo, če bi si Ministrstvo za zdravje ali za družino upalo to neobširno, a silno bogato knjigo deliti nosečnicam ali porodnicam namesto šopka ali paketa plastičnih plen, saj bi to utegnulo prihraniti neznanske denarje drugim ministrstvom prihodnje generacije, recimo notranjemu, pravosodnemu, obrambnemu in socialnoskrbenstvenemu. Winnicottovi psihodinamični koncepti namreč

omogočajo preventivo »v zibki« namesto kurative »na psihiatrovem divanu«. Upanje, pravi Edgar Morin, se vselej porodi v trenutku, ko postane jasno, da je obup neizbežen.

Winnicottov čas je bil čas pred odkritjem »pilule« in pred posledično žensko emancipacijo. Sociološka dejstva so, kot bi rekla moja sobesednica iz Polnočnega kluba, danes sicer drugačna. A Hegel bi rekel: »Toliko slabše za dejstva!«

Ups! Z zadnjo trditvijo sem se znašel na spolzkih tleh, ki sem se jim skušal ogniti; ne zato, ker bi si domišljjal, da znam biti nepristranski, ampak ker se je pri nas diskusija o družini v zadnjih letih sprevrгла v ideološko prerekanje, medtem ko gre v resnici za totalen družben problem, ki daleč presega meje posamezne politične opredelitve.

Družina po mojem ni sama sebi namen, še manj pa je namenjena komotnosti partnerjev. Je samo evolucijsko preiskušena oblika nege zdravega potomstva. Subjekt družine je vsakokrat edino otrok, starša sta zgolj boljše ali slabše »pestovalno okolje« – incidenca torej. V tem okviru so argumenti o starševski enakopravnosti brezpredmetni. Ko s slamo enakopravnosti krpamo eno luknjo v domači strehi, jo namreč hočeš nočeš razkrivamo na drugem koncu. Zibka leži žal pod to, drugo luknjo.

Oseбно sploh ne mislim, da si tip družine, ki v zadnjem času zbujajo največ kontroverze – tip z istospolnima staršema – zasluži biti v ospredju žarometov. Saj je samo obstranska posledica širšega in starejšega fenomena samohranilstva. V okrilju slednjega je utegnil neopazno odrasti rod mladih bodisi narcisov bodisi kastrirancev, ki jim je podaljšano simbiotično materinstvo za vse življenje priskutiloa ženski spol, in mladih žensk, ki niso bile nikoli deležne očetovske zaščite. Ko pridejo ti dvoji skupaj, seveda ne morejo več sestaviti uspešne družine. Ne znajo »živeti z«. Preostajata jim le še

bodisi »življenje proti«, kdobokogarščina, v kateri nujno izgubljata obe strani, kajti bog ljubezni se ne meni za otroke na svojem oltarju, ali pa »življenje vsaksebi«, umik za okope istospolnosti s posvojenci, ki so le še lakmus spolne enakopravnosti.

A tako pač je – kdo bo zadržal plaz, posebno ko ta preide v normo, ki jo predpisuje zakonodaja, krepí pa socialna politika?

Ob tem mi je segel v misli še en hecen spomin, ki bi utegnil biti dobra ilustracija sedanjemu trendu spodrivanja klasične človeške družine z alternativnimi oblikami (od komun iz 1970. let pa prek samohranilske družine do sedanje istospolne). Ko sem imel trinajst let, se je moj (4 leta starejši) brat odločil, da se – v protestu proti prepovedi dolgih las na »Šubički« – skupaj s še nekaterimi sošolci pobrije na balin. Pod strojček sem, čeprav sem se upiral, moral brž zatem tudi jaz, za menoj pa še nekateri moji prijatelji s »Prežiha«. Osupljivo je bilo opazovati spremembo, ki je zajela človeka v hipu, ko je postal »balinec«. Še malo prej sem se upiral in trgal iz rok nasilnih frizerjev, v naslednjem trenutku pa sem že voljno sodeloval pri vabljenju nič hudega slutečih prijateljev v past. Bili smo kot virus, kot nosilci zapečnikov iz Heinleinovih *Gospodarjev lutk*.

Širjenje okužbe je ustavila šele Narava, ki je poskrbela, da so lasje rasli, tako da so balinčki prerasli v krtačke, krtačke pa v frufruje itn.

Komur se zdi, da je v tem kaka skrivna tolažba, ta lahko gre na sobotni sprehod; drugim, posebej bodočim in sedanjim mamicam, pa priporočam, naj začno listati po *Otroku, družini in svetu zunaj*.